

Työnteon tavat haastavat edunvalvonta-ajattelun Keskustelu Työelämän tutkimuspäivillä 3.11.2016

Tampereen vuoden 2016 työelämän tutkimuspäivillä kokoontui keskusteluryhmä, joka saattoi yhteen eri alojen tutkijoita, ammattiyhdistysliikkeen toimijoita ja lainsäätäjiä neutraalissa ympäristössä. Ryhmässä olivat pyydettyinä keskustelijoina mukana:

- *Eeva Jokinen, Yhteiskuntapolitiikan professori, Itä-Suomen yliopisto*
- *Olli Kangas, yhteiskuntasuhteiden johtaja, KELA*
- *Pertti Koistinen, sosiaalipolitiikan professori (emer) Tampereen yliopisto, myöhemmin mukana*
- *Anna Kontula, kansanedustaja, Vasemmistoliitto*
- *Maria Löfgren, johtaja, Akava*
- *Saana Siekkinen, työelämäasioiden johtaja, SAK*
- *Marjo Ylhäinen, Työoikeuden yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto.*
- *Milja Saari, tutkijatohtori, Helsingin yliopisto*
- *Hanna Ylöstalo, tutkija, Tampereen yliopisto.*

Keskustelua ohjasivat Sikke Leinikki, VTT, kehittämisasiantuntija, TJS Opintokeskus ja Anu Suoranta, tutkijatohtori, Helsingin yliopisto.

Keskusteluun osallistui myös muita tutkijoita sekä ay-liikkeen toimijoita. Keskustelun lähtökohtana olivat työn teettämisen ja tekemisen moninaistuneet muodot. Ryhmässä ei kiistelty, onko muutosta tapahtunut ja kuinka merkittävä se on, vaan keskityttiin puhumaan muutoksen vaikutuksista työhön, sosiaaliturvaan ja yhteiskunnan ja yksilöiden suhteen muotoutumiseen. Keskustelun kirjasi Sikke Leinikki.

Keskustelun aluksi pyydetyt osallistujat ja yleisö kirjasivat, mikä on heidän näkemyksensä siitä, miten työtä tehdään vuonna 2040. Visiot ovat tässä:

- Työ ei ole loppunut, mutta sen luonne on muuttunut.
- Palkansaajan ja yrittäjän raja on liudentunut, työ ei ole vähentynyt.
- Työnteettäjän ja tekijän raja on hämärtynt.
- Kaikki työ on ulkoistettu halpatuotantomaihin. Ei ole enää työtä. koska maapallo on tuhoutunut.
- Työ ei ole vain palkkatyötä ja palkkatyö on vähemmän säädeltyä. Työtä teetetään ja tehdään.
- Työn teettämisen tavat lisääntyvät, työmarkkinoilla on paljon eri etnistä taustaa olevia ihmisiä.

- Erilaisia työn teettämisen tapoja
- On menty takaisin oravannahkakauppaan ja vaihdantatalouteen
- Prekaarityö on uusi normaali
- Joustavuus

Tästä edettiin pyydettyihin puheenvuoroihin. Seuraavaksi kirjaukset niistä esittämisjärjestyksessä. Leinikin ja Suorannan esittämä ohjaava kysymys on kunkin puhujan kohdalla otsikkona.

Maria Löfgren (Akava): On väitetty, että ay-liike puolustaa kokoaikaista, toistaiseksi voimassa olevaa työsuhdetta. Onko väite tosi? Jos on, niin miksi ay-liike puolustaa sitä?

Maria Löfgren totesi, että on väite osaksi totta. Ay-liike on puolustanut kokoaikaista ja toistaiseksi voimassa olevaa työsuhdetta. Siinäkin on monella ja monenlaisia ongelmia. Asia ei kuitenkaan ole niin, ettei ay-liike olisi puolustanut myös muita työn tekijöitä. Liike puolustaa kaikkia, jotka tekevät työtä alisteisessa asemassa. Ja kymmenessä vuodessa on saatu aikaan isoja muutoksia myös määräaikaissä työsopimuksissa, vuokratyössä, nollasopimuksissa tai työsuhteen ulkopuolella työtä tekevän ihmisen asemassa. Lainsäädäntöä on tiukennettu monelta osin, mutta työnantaja on aina löytänyt uuden porsaanreiän, jolla teettää työtä halvemmalla. Maria pohti sitä, onko ay-liikkeen tapa suojella työn tekijöitä ollut oikea, olisiko lainsäädännön aukkojen tilkitsemisen sijaan pitänyt tehdä jotain muuta. Joka tapauksessa nyt Akava on tehostanut itsensä työllistäjien edunvalvontaa, esimerkiksi tämän ryhmän työttömyysturvaa pitää kehittää. Lisäksi Akava käy keskustelua siitä, paljonko sosiaaliturvalla paikataan toimeentulon ongelmia, kun työ ei elätä. Onko tämä vain yksi keino helpottaa työn teettämistä halvalla ja yksi tulonsiirto lisää työnantajille? Työn tekijöiden puolustamista lisäksi vaikeuttaa tällä hetkellä se, että EK ei suostu neuvottelemaan työn tekijöiden aseman parantamisesta, vaan siirtää neuvottelut liitto- ja paikallistasolle. Paikallistasolla työn tekijän asema on heikompi.

Maria Löfgrenin alustuksen jälkeen keskustelussa todettiin, että tottakai sosiaaliturva paikkaa, kun työ ei elätä. Se on ihmisoikeuskysymys. Mutta tuetaanko tällä tosiasiallisesti työn antajaa ja hyväksytäänkö silloin se, että työtä teetetään surkeilla ehdoilla. Keskustelijoista Olli Kankaan (Kela) näkemyksen mukaan sosiaaliturva on aina jollakin tavalla kompensatiota työnantajalle.

Saana Siekkinen (SAK): On väitetty, että ay-liike puolustaa kokoaikaista, toistaiseksi voimassa olevaa työsuhdetta. Onko väite tosi? Jos on, niin miksi ay-liike puolustaa sitä?

Saana Siekkinen vastasi kysymykseen, että ammattiyhdistysliike puolustaa toistaiseksi voimassaolevaa kokoaikaista työsuhdetta, koska se tuo turvaa ja tuo toimeentuloa. SAK:ssa enemmistö jäsenistä työskentelee kokoaikaisessa toistaiseksi voimassa olevassa työsuhteessa, mutta tässä on isoja alakohtaisia ja sukupuolisidonnaisia eroja. Saana myös totesi, että tästä ongelmasta on pitkään puhuttu, ja uusia ongelmia on syntynyt kun vanhoja on paikattu. Lainsäädäntömuutoksen tekeminen on pitkä prosessi ja kuilu politiikan ja ammattiyhdistysmaailman välillä on suuri, sillä kansanedustajat tuntevat huonosti työlakeja. Usein nimetään työryhmä, mutta se on keskusteluryhmä ja päätökset tehdään muualla. Lisäksi työlakeja käsitellään erillään sosiaaliturvasta, jolloin niiden välinen yhteys jää heikoksi. Siksi tällä hetkellä yritetään tilkitä toimeentulon aukkoja sosiaaliturvan puolella. Lisäksi ay-liike neuvottelee sen eteen, että sovitellun päivärahan työaika-erä poistettaisiin, jotta myös freelancerit pääsisivät työttömyysturvan piiriin. On edetty myös lomakorvauksen jaksotuksen poistossa ja työssäoloehdon lyhentämisessä työttömyysturvan kehittämisessä. Saana toteaa, että kyllä ammattiyhdistysliikkeen edunvalvonta ottaa haltuun uusia työn teettämisen tapoja. Sen myötä nyt puhutaan työtä tekevästä ihmisistä, ei palkansaajista. Pitää miettiä kokonaisuutta, sitä miten työn tekemisen ehdoista ja siihen liittyvistä asioista sovitaan jatkossa. Miten esimerkiksi vientivetoisten yritysten sopimat palkankorotukset vaikuttavat naisten palkkoihin julkisella sektorilla.

Keskustelussa todettiin, että käsitteet ovat tärkeitä ja on tärkeää tarkastella asioita sukupuolinäkökulmasta. On tärkeää pohtia, kenelle määräaikainen työ on riski, ja minkä suuruinen tuo riski on.

Pertti Koistinen (TaY): Olet esittänyt että työsuhdeperustaisuus tuottaa epätasa-arvoisia sosiaalisia oikeuksia. Miksi ja mitä vaihtoehtoja näet järjestää sosiaaliset oikeudet?

Pertti Koistinen pääsi myöhässä paikalla ja totesi keskustelutilaisuuden loppupuolella, että ay-liike on luonut työllisyysturvan, esimerkiksi muutosturvajärjestelmä on nerokas, koska se on proaktiivinen. Ja nimenomaan työllisyysturva, ei työttömyysturva. On osoitettu, että aktiivisen työvoimapolitiikan keinot vaikuttavat yli sukupolvien ja tuovat positiivisen lopputuloksen. Kyse ei ole vain edunsaajien hyvästä vaan tulevaisuudesta.

Marjo Ylhäinen (UEF): Voitko kuvata prekaarin työn ja työoikeuden yhteensopivuutta ja mahdollisia ongelmakohtia.

Marjo Ylhäinen totesi, että työnlainsäädännön pohjalla on työn tekijän näkökulma. Erilaiset lainsäädännölliset toimenpiteet ovat paikkoja, joita on asetettu vuotokohtiin ja sitten järjestelmä vuotaa taas. Esimerkiksi määräaikaisten työsuhteiden lainsäädäntöä on parannettu ja nyt sitten pohditaan nollatuntisopimuksia. Paikkaus ei tartu muuttuneeseen järjestelmään. Työnantaja tavoittelee järjestelmän joustavoittamista, minkä takana on liiketoiminnan muuttuminen. Liiketoiminta on aiemmin perustunut vakaammalle tuotantoprosessille, mutta nyt liiketoiminnasta on monesta syystä tullut epäjatkovaa toimintaa. Siksi pitäisi miettiä, miten työ järjestetään uudestaan. Ja pitäisi miettiä myös, voidaanko työnantajan vapaata oikeutta tehdä tuotannossa mitä tahansa jotenkin kahlita esimerkiksi liikkeenluovutuksessa. Voisiko työn tekijän osallistumisoikeutta itseään koskeviin päätöksiin nostaa? Työn tekijän kuuleminen ja osallistuminen tällä hetkellä edellyttää vakituista työsuhdetta ja tästä pitäisi päästä. Osallistuminen edellyttää myös tietoa esimerkiksi liikkeenluovutussuunnitelmista. Yleensä liikkeenluovutuksessa työntekijän asema heikkenee.

Keskustelussa todettiin, että paikkaus myös monimutkaistaa sosiaaliturvaa. Lisäksi todettiin, että erilaisissa muutoksissa laki mahdollistaa myös työn tekijän hyvän kohtelun, mutta lait ja työehtosopimus on monimutkainen peli ja työntekijän oikeussuojan toteutuminen epävarmaa. Esimerkiksi epävarmoina aikoina kaikki työsuhteet tuntuvat keikkasuhteilta, joissa on tehtävä niin kuin työnantaja sanoo, eikä asioita riitauteta. Pelko mustalle listalle joutumisesta estää toimintaa. Eryityisesti tämä koskee määräaikaisia työntekijöitä. Ammattiyhdistysliike yrittää auttaa tässä ajamalla joukkokanneoikeutta. Lisäksi todettiin, että Suomessa on vaikea puhua oikeuksista. Suomessa tasa-arvo määrittyy ryhmien kesken, ei yksilöiden, jolloin yksilöiden oikeuksista ei oikein osata puhua. Pitäisikin saada solidaarisuutta ryhmien välille. Ja jos epätasa-arvoon on tottunut, ei tasa-arvoa osata vaatia. Esimerkiksi sukupuolten tasa-arvon ajatellaan Suomessa jo toteutuneen eikä siksi nähdä tasa-arvo-ongelmia.

Lisäksi meidän sosiaaliturvajärjestelmämme on individualistinen ja oikeudet tulevat kassan kautta. Nyt kuitenkin tasa-arvotietoisuus nostaa päätään, kun selityksissä aina mennään rahanpuutteen taakse piiloon. Arvot esiin, vaadittiin keskustelussa.

Anna Kontula (Eduskunta, Vas): Olet esittänyt, että alusta- tai jakamistalous tulee mullistamaan yhteiskunnan, mitä tarkoitat tällä ja mitä se merkitsee työyhteiskunnalle ja sen järjestelmille?

Anna Kontula totesi, että jakamistaloudessa toiminta perustuu mikrotason resurssien käyttöönottoon. Nämä resurssit ovat yksityishenkilöiden omistuksessa. Esimerkiksi USA:ssa nyt kasvua tuottanut työ on syntynyt suureksi osaksi työsuhteen ulkopuolella ja jakamistalouden pääomainvestoinnit kasvavat hurjaa vauhtia, ne ovat tuplaantuneet joka vuosi. Esimerkiksi Airbnb Suomessa kasvoi vuonna 2015 70 %. Tämä ajaa palkansaajan järjestäytymistävän ohi. Jakamistaloudessa toimii ultiimaalinen itsensätyöllistäjä hajautetun pääoman turvin, eikä hänellä ole yhtä direktio-oikeuden omaavaa työnantajaa. Jakamistalous on työvoimavaltaista, mutta ei tapahdu sellaisessa ympäristössä, jossa työelämäkeskustelua käydään. Jakamistalous on pääomavaltaista, ja pitäisikin miettiä, millaista uuden järjestäytymisen pitäisi olla. Jakamistalous tulee muodostumaan pienemmissä yksiköissä, ehkä jonkinlaisissa kiltajärjestelmissä. Pitäisikö siis esimerkiksi ay-järjestäytymisen tapahtua jollakin alustalla? Ja toisaalta tämä jakamistalous ajaa universaaleihin ratkaisuihin tai kategorioihin esim. näissä jaoissa: työtön/työssäolija, minimipalkka, ammatillisen koulutuksen rajapinnat, eri tulokategoriat. Sosiaaliturvassa on pakko siirtyä jonkinlaiseen perustuloon jonkinlaisena osinkona yhteiskuntaan osallistumisesta. Lisäksi pitäisi ottaa virallisen ja epävirallisen työn ero haltuun, säätää minimipalkkalaki ja alkaa opettaa koulussa itsensä elättämisen taitoja. Ammattiyhdistysliikkeen ongelmana Kontula pitää sitä, että se pyrkii paikkaamaan aukkoja, vaikka pitäisi luoda uusi järjestelmä. Mutta tällaisen radikaalin ay-politiikan teko on ongelmallista.

Keskustelussa todettiin, että tähän jakamistalouteen ei ole herätty, se kuitenkin haastaa sekä sosiaaliturvan (etenkin työllisyysturvan) ja verotuksen. Ay-liikkeen roolina nähtiin myös työrauhan myyminen, radikalisoitumisen torppaaminen. Mikä voisi olla mekanismi, jolla turvataan yhteiskuntarauha, jos ay-liikettä ei ole? Tunnustettiin kuitenkin, että ammattiyhdistysliikkeen rakenteella on vaikea pysyä muutoksessa mukana, esimerkiksi kauppakeskuksissa myyjät työskentelevät toiminimellä, mitä siinä voi tehdä? Myös nykyinen poliittinen tilanne on haastava: pakkolait järkyttivät, eikö laki enää takaakaan heikomman suoja? Lisäksi tutkijoiden, ay-liikkeen ja poliitikkojen keskusteluyhteys on ollut heikko. Kuitenkin on tehtävä yhteistyötä, jotta emme kohta ole kaikki yksin.

Olli Kangas (Kela): Olet mukana perustulokokeilun suunnittelussa, mihin perustuloa tarvitaan ja millainen sen pitäisi parhaimmillaan olla?

Olli Kangas totesi aluksi, ettei hänellä ole vahvaa agenda perustulosta. Tällä tekeillä olevalla kokeilulla on tarkoitus selvittää, onko perustulosta mihinkään. Nykyisin perustulosta on vahvoja, lukkiutuneita näkemyksiä puolesta ja vastaan, kokeilulla näitä voidaan ehkä avata. Suomen sosiaalipoliittinen järjestelmä on vaikea – mikä on yksilön pääsy oikeuksiinsa, kun esimerkiksi Kela maksaa yli 100 erilaista sosiaalietuutta? Kokeilulla yritetään selvittää, voisiko malli korvata edes osan näistä sosiaalietuista ja voisiko sillä vastata tuloloukkujen tuomaan haasteeseen. Esimerkiksi freelancer ei uskalla ottaa riskejä hankittujen etuuksien suhteen ja kieltäytyy työkeikasta. Ja halutaan myös selvittää, vähentääkö perustulo taloudellista stressiä, onko sillä sukupuolivaikutuksia, lisääkö se halpatyötä ja mitä muita vaikutuksia sillä on. Antaako perustulo arvoa naisten kotityölle vai lukitseeko kotiin? Vaikutukset riippuvat siitä, millaisessa yhteiskunnassa kokeilu on tehty. USA:ssa perustulo lisäsi yllättäen avioeroja ja laski työvoimaosuutta. Tällaisen uuden palikan istuttaminen olemassa olevaan systeemiin on kuitenkin hankalaa, Kankaan mukaan esimerkiksi rahansiirroille on vaikea löytää sopivaa paikkaa.

Keskustelussa todettiin, että sosiaaliturvabyrokratia on monimutkaistunut ja toimeentulon menetyksen pelko lukitsee työmarkkina-asetat, eivätkä ihmiset luota järjestelmään. Kuitenkin pitäisi muistaa, että kansalaissota nousi epävarmuudesta ja pitäisi löytää keinot vähentää pelkoja. Ja perustulokeskusteluun pitäisi saada mukaan keskustelu muuttuneesta lisäarvonmuodostuksesta. Esimerkiksi tulorekisterillä voisi auttaa freelancereita työllistymään ja työttömyysturvajärjestelmää pitäisi uudistaa niin, että työnhaun jälkeen pitäisi olla vapaa tekemään mitä tekee. Ylipäätään pitäisi uudistaa niin, ettei Kelan tarvitsisi pilkkoa ihmisten elämää eri järjestelmiin ja seurata esimerkiksi työtuntien sijaan palkkaa. Perustulokokeilun tavoitteena voisi olla kannustin-, tulo- ja byrokratia loukkojen purku. Työnteon ja työnhaun kannustavuuden osalta nykyisen hallituksen kokeiluissa on ristiriita, kun esim. Hetemäen ryhmä tuottaa kontrollia ja perustulokokeilu puolestaan antaa tilaa vapaammalle toiminnalle. Ja pitäisi löytää keino, millä työnantajat osallistuisivat perustulon maksamiseen, ansiosidonnaisesta työttömyysturvastahan ne maksavat osan. Tosin tämä ansiosidonnainen työttömyysturva ei sovi silppu- ja pätkätyömaailmaan. Lisäksi pitää muistaa, että nykyisin maksettavista sosiaalietuuksista menee enemmän rikkaille kuin köyhille, koska suurin osa tulonsiirroista tapahtuu keskiluokan sisällä. Eläkejärjestelmäkään ei kohtele ihmisiä reilusti, esimerkiksi itsensä työllistäjien maksamat eläkemaksut tuovat heille takuueläkettä pienemmän eläkkeen. Sosiaaliturvajärjestelmällä on katsottu olevan kaksi tavoitetta: nuori minä

subventoi vanhaa minää ja terve minä sairasta minää. Sen avulla estetään myös ihmisiä vajoamasta köyhyyteen.

Eeva Jokinen (UEF): Olet esittänyt, että prekarisaatio tarjoaa uudenlaisen käyttöjärjestelmän maailmaan. Mitä käyttöjärjestelmän muutos edellyttää yhteiskunnallisten turvan ja oikeuksien osalta?

Ensin Eeva Jokinen halusi korjata tuon kysymyksen sanan järjestelmä. Käyttöliittymä on se, mitä prekarisaatio tarjoaa. Liittymä ei ole pelkkä rajapinta, vaan piste, joka yhdistää ja tekee työn tekijän ja työn tarjoajan välille sopimuksen. Prekarisaatio ei ole ulkoinen yhteiskunnallinen järjestelmä, vaan toimintaa ja prosessi. Prekaarisuus ei ole myöskään monoliitti, vaan kokemukset vaihtelevat. Työn tekijöitä se koskettaa mm. siten, että työn teko ei ole enää kiinnitetty aikaan, paikkaan, ammattiin tai ammattiylpeyteen. Työn tekoa voi myös olla ihminen + kone yhdistelmä tai alusta, jolla teetetään työtä joukkoälyä hyödyntämällä. Se on historiallisesti spesifi prosessi, joka jättää mukana olijoille tunteen, että meitä on petetty. Työ sinänsä ei häviä, mutta sen organisointi muuttuu eikä se enää välttämättä elätä. Keinoäly mullistaa työn tekemistä. Siksi pitäisi olla muuhun kuin työhön pohjautuva kunnan perusta, jotta ihminen voi elää ja tehdä työtä eli nykyinen järjestelmä pitäisi kääntää toisin päin. Nykyisin arvontuotanto tapahtuu mystisillä tavoilla ja kaikki osallistuvat siihen. Siksi pitäisi lopettaa höpinä työpaikkojen lisäämisestä ja keskittää toimet ja resurssit siihen, missä työtä tehdään. Tarvitaan uudenlaista keskustelua ja tarvitaan uudenlaista solidaarisuutta eri ryhmien välille. Miten saamme toisemme kukoistamaan? Kontrollin sijaan tarvitaan luottamusta siihen, että ihminen itse tietää parhaiten, mikä hänelle on parasta.

Hyvä kierre

Pyydettyjen puheenvuorojen jälkeen siirryttiin pohtimaan, mistä syntyy hyvinvointivaltion toimeliaisuus, hyvä kierre, uudessa tilanteessa. Ovatko alustat julkisesti omistettuja toreja, markkinapaikkoja, kuten moppi.com, Fodora, Wolt jne. esittävät. Vai ovatko ne omistajien ja rakentajien rahantekokoneita, joilla työvoimaa kilpailutetaan toisiaan vastaan? Työn tuottavuuden kasvu ei nyt juuri ilahduta työn tekijöitä, jos työ irtoaa työsuhteista jonoksi keikkoja ja niiden odottelua. Fordistisen sopimuksen aikana työn tuottavuuden hedelmät jaettiin kansantalouden kiertoon kulutuskysynnäksi palkkatyön avulla. Tässä systeemissä kollektiivinen sopiminen, keskinäinen sosiaalivakuutus ja pelisääntöjen sopiminen teki palkkatyövoimasta kunnollista ja turvattua. Nyt kasvavat voitot esimerkiksi pankkisektorilla eivät lisää työntekijöiden turvallisuuden tunnetta tai ostovoimaa. Kun palkkatyön avulla on luotu mentaliteettia uskaltaa kuluttaa ja mennä elämässä eteenpäin, mistä saadaan hyvää kierrettä nykytilanteessa?

Eeva Jokinen: Ensin pitäisi pysäyttää nykymeno ja sitten tehdä vastakierre. Näin pääsisimme kaikki irti luutuneista ajatusmalleista. Tarvitaan lisää tällaisia keskustelutilaisuuksia.

Olli Kangas: Kelan etuusjärjestelmästä voisi löytyä paremman perusturvan aineksia yhdistelemällä ainekset etuusjärjestelmäksi, joka poistaisi köyhyysongelman. Jos yksilöllä on aina oikeus johonkin etuuteen, toimeliaisuus kasvaa.

Anna Kontula: Nyt koetaan epävarmuutta ja nuoret pelkäävät työelämää. Tarvitaan järjestelmä, joka takaa ihmisille sen, että aina me selvitään. Siihen tarvitaan ymmärrys autonomisesta aikuisesta ihmisestä, jolla on kyky ottaa kantaa itseä koskeviin asioihin. Ei kontrolloida ja luotetaan. Työn käsite muutetaan niin, että formaali ja informaalityö on rinnakkain. Nykymenossa kansallisvaltiot häviävät, mutta toisaalta paikallisuus voimistuu. Jos Suomessa on jotain kannattelemisen arvoista, tarvitaan projekteja. Esimerkiksi avoin koulutus, digityökaluja siihen ja perustulo.

Marjo Ylhäinen: Ihmisarvo pitää nähdä poliittisen toiminnan ja ihmisten välisten suhteiden perustana. Pitää olla mahdollisuus pitää läheisistä huolta ja samalla varmistaa vähimmäistoimeentulo. Järjestelmät pitää muuttaa niin, ei rakennu negatiivisen kautta, vaan rakennetaan hyvää tuottavia kontrollimekanismeja. Individualismin ja kilpailun korostamisen sijaan pitäisi luoda toivoa ja varmuutta tulevast. Jokaisen tulee kokea olevansa arvokas, vaikkei pystyisikään kaikkiin asioihin.

Saana Siekkinen: Työ tuo turvaa tulevaisuudessakin ja oma osaamisen on yksilön näkökulmasta tärkeää. Se helpottaa liikkumista ja on työmarkkinoiden perusta. Lisäksi tarvitaan turvan tunne toimeentulosta ja järjestelmien yksinkertaistaminen. Esimerkiksi tämä viimeaikainen kilpistyminen kilpailukykykeskusteluun on surullista, siinä askarrellaan nippelien kanssa, eikä kehitetä mitään uutta.

Maria Löfgren: Tulevaisuudessakin raha on vaihdon väline ja siksi hyvä kierre lähtee talouskasvusta. Tarvitaan talouskasvua, työtä ja osaavia ihmisiä. Ja hyödyntää psykologien osaamista siten, että luotaisiin uskoa tulevaisuuteen.

Yleisö: Hyvä kierre tulee työajan lyhentämisestä ja työn jakamisesta, siitä että huomioidaan kestävä kehitys kaikilta ulottuvuuksilta. Liika ja liian vähäinen työ eivät ole kestäviä. Ja sitä että lopetetaan kansainvälisen kilpailun hyväksikäyttäminen, ei teetetä asioita siellä, missä se on halvinta tai missä ympäristön pilaaminen on mahdollista. Ja tarkennetaan keskustelua, ei automaatio esimerkiksi vie työpaikkoja vaan muuttaa niitä. Lisäksi tunnistetaan se, että yhden yhteisen tulevaisuusvision sijaan meillä on erilaisia todellisuksia ja erilaisia tulevaisuuksia. Keskustellaan solidaarisuudesta ja nähdään myös ay-liikkeessä omien ryhmien etujen yli. Luodaan oikeudenmukainen työelämä ja perusturva. Käydään arvokeskustelua.